

akarta rendbe rakni; megtisztogatni és összeilleszteni a töredékeket, kibányászni a lappangó költeményeket, összegyűjteni a variánsokat, megállapítani az időrendet s a végleges, hiteles szöveget. A nagy művet azonban már nem tudta befejezni, de az elmélyült Csokonai-kutatások nevezetes eredményei a tudós címet megszerezték számára.

A Debrecenért annyira rajongó férfi ellobogó életét korszakos tettek ékesítik. Ám, hogy a folytonos megterhelés és szárnyalás bírja, az optimizmus és az emberszeretet dúsz tartalékainak kellett benne rejtőznie. E belső tartományról vallanak költeményei, melyeket nagyobbrészt a maga számára írt. Oly sorai is, mint hogy *ő élébe lobogtat jövendő napoknak*, vagy: *Kiapadhatatlan ígéret s gyönyörű Nagy Kaland az élet*, vagy: *Álmodom külön időről bevilágítanak a lelkébe*, de egyéniségét, álmait leginkább feltárja *A Garabontzás* (1917–1968) c. verses regénye. A folyton csiszolt költemény szerint lelke mindig boldog sámán-útra kíváncszott, magasságokba vágyott, úszni akart a csillag sugaron, gyönyörködni a rátáruáló csillagtoronyban, ezért írja öniróniával: *Holdkőrosként lengetem én át / e kalandor földi sétát*. Ám látomásos életét a tettvágy is szüntelenül gyötörte, s egyeztetve a két ellentétes vonzást, álomvilágából nem kibontakozva, hanem attól ihletve indult, hogy betöltse küldetéses végzetét. Költészetének megvan a sajátos értéke: nemcsak az egyéniség, nemcsak a képzelet szeszélyes és olykor nagyívű csapongása, valamint a merész és expresszív szókincs ragadja meg az olvasót, hanem a sűrűn előbukkanó nehéz veretű sorok és a felvillanó mágikus szféra is.

Megragadó és jelentős életműről tanuskodik e kötetnyi válogatás, mely voltaképpen három részre oszlik: a Szépirodalom (17–286) és A publicisztikától az irodalomtörténetig (287–449) c. fejezetekre, végül a Dokumentumokra (451–590), azaz a kortársak írásaira Juhász Gézárról, a levelekre és a bibliográfiára. Ez utóbbit a kötet összeállítója és a jegyzetek írója: Juhász Izabella készítette kellő gondossággal. Kár, hogy az olvasást néhány kusza lap (453., 456., 457.), hibás kötés (434. után a 437., a 444. után a 435. következik), üres oldal (459.) valamint sok, a Hibaigazítóban sem szereplő helyesírási hiba (145., 313., 360., 363., 388., 409. stb.) zavarja.

Az Emlékkönyvet, melyet bizonyára más Juhász Géza-írások is fognak követni, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Hajdú-Bihar megye és Debrecen város támogatásával adta ki.

Barla Gyula

Tüskés Tibor: Pannóniai változatok. Bp. 1977. Szépirodalmi K. 416 l.

Tüskés Tibor esszéi és tanulmányai nem rejtegetik távlatosabb céljukat: a Dunántúli, mindenekelőtt Pécs irodalmi és művészeti életéről próbálnak körképet festeni. A felületes olvasó ilyenkor lokálpatrióta szándékokra gyanakszik, a beavatottabb meg egyenesen a szellemtörténet indítására, hiszen a „tájjellegű” kultúra elméletét a német szellemtörténeti irány képviselői (Josef Nadler és August Sauer) dolgozták ki, a magyar tudományosság körében megéppenséggel Farkas Gyula népszerűsítette e „Landschaftstheorie” gondolatmenetét. Holott az a gondolat, hogy egy jellegzetes természeti és történelmi tájnak sajátos kulturális arculata lehet, sokkal régebbi, mint a szellemtörténeti iskola. A természet formái, a kialakult városképek, a meggyökeresedett építészeti stílusok nyilvánvalóan éppúgy hatnak a művelődési, akár költői hagyományokra, mint a tájban élő nép történeti sorsa és folklorisztikus világa. Ezeknek a hatásoknak a szerves és bonyolult rendjében a dunántúli magyar „kultúrtáj” arculata bizonyára egyedi vonásokkal gazdagodott, akárcsak az alföldi vagy az erdélyi magyar „kultúrtáj” arculata. A szellemtörténeti iskola ebben az összefüggésben csak ott tévedett, hogy megváltoztatta a valóságos összefüggéseket, és a mítosz nyelvezetével „verbalizálta” a valóságos jelenségeket. A mai irodalom- és művészettörténészek tehát bizonyára nem az a feladata, hogy radikálisan tagadja a táj és a kultúra között feltételezett összefüggéseket, hanem az, hogy a valóságos (a szellemtörténet által feltételezett) bonyolultabb és összetettebb összefüggérendszer írja le, olyan rendszert, amely számításba veszi a táji jellegzetességek történeti, kultúr-történeti és szociológiai eredőit is.

Egy irodalmi és művészeti esszégyűjteménynek nyilván nem lehet feladata az, hogy ezt a rendszert kidolgozza, vagy akárcsak felvázolja. Tüskés Tibor esszéinek szerepe és jelentősége is abban áll, hogy felismerte a táji hagyományok és a jelenkori műveltség között levő szerves kapcsolatot, s kísérletet tett arra, hogy megragadja ennek a kapcsolatnak a valóságos jelentkezési módját néhány dunántúli költő, mint Takács Gyula, Bárdosi Németh János, Csorba Győző, Pákolitz István, Fodor András, Takács Imre, Kalász Márton; író, mint Várkonyi Nándor, Fülep Lajos, Szántó Tibor, Bertha Bulcsú, Lázár Ervin; és művész, mint Rippl-Rónai József, Egy József, Martyn Ferenc, Borsos Miklós (aki csak félig-

-meddig, tihanyi lakhelye következtében számít Pannónia képviselőjének) munkásságában.

A „dunántúliség” fogalmának jeles irodalma van, erre az irodalomra, például Vahot Imre 1844-es tanulmányára (*A tiszai és dunai költők hazánkban s Kazinczy Ferenc műiskolája*) vagy Cholnoky Viktor *Pannonizmus* című esszéjére, Sárkány Oszkár 1935-ös doktori értekezésére (*A tájesszény változásai a magyar költészetben Petőfiig*), Várkonyi Nándor nemrég új kiadásban is megjelent kötetére (*Magyar Dunántúl*) vagy Rónay Györgynek a Sorsunk 1946-os évfolyamában közölt tanulmányára (*Pannonizmus*) Tüskés Tibor is hivatkozik. S két sikerült tanulmányban maga is állást foglal a „pannonizmus”, a „dunántúliség” oly sokszor vitatott kérdéseiben. A *Táj és költészet* (a dunántúli költők antológiájához írt bevezetés), valamint a *Dunántúl és mai líránk* (az 1972-es győri költőtalálkozón tartott vitaindító előadás) című tanulmányok összetett módon: a táj természeti képének, történelmének, folklorisztikus és kulturális hagyományainak ihlető hatásában ragadják meg azt a művelődéstörténeti jelentőséget, amelyet „dunántúliségnak” mondhatunk. E tanulmányok részben polémiák lázában születtek, Tüskés Tibornak azokkal a nézetekkel kellett vitába szállnia, amelyek a „dunántúliséget” egyszerűen idillizáló magatartásnak, provinciálisan „nemesi” életszemléletnek tekintették, amely a régi kúriák, présházák és várromok történelmi hangulatára támaszkodik. A pannóniai műveltség bírálói ennyiben a Himfy dalok idillteremtő romantikáját abszolútizálták, s ezzel a kisnemesi romantikával azonosították a dunántúli tradíciót, amelyet azután szembeállítottak az alföldi–tiszai műveltség függetlenségi és osztályharcos hagyányaival. Tüskés most jogosan figyelmeztet arra, hogy az igazabb, súlyosabb dunántúli hagyományt Zrínyi Miklós, Széchenyi István, Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály és Babits Mihály képviseli. Ezt a hagyományt folytatják Illyés és Weöres, Keresztúry és Csanádi Imre, Simon István és Nagy László, Fodor András és Csoóri Sándor, vagy éppen Egry József és Martyn Ferenc művei. „Az érték mindig egyetemes – olvassuk. – De ha jelzővel illetünk valamit, nézzünk a szavak mögé.” S a „dunán-

túli” jelző mögül Tüskés ilyen fogalmakat bont ki: „Világosság, tisztaság, racionális biztonság, arányérzék [...] emberi méretű valóság”. Ezeket a fogalmakat keresi és igazolja költőinek vagy festőművészeinek munkásságát ismertetve, a pályaképek felrajzolása és a művek elemzése során.

Tüskés pályaképei és műelemzései alaposággal, biztosságukkal tűnnek ki. Nem bocsátoknak kockázatos feltételezésekbe, elkerülik a merész következtetéseket, elemző módszerüket és írásmódjukat is a szolid mértéktartás határozza meg. „Irodalomtörténeti esszék” – ha műfajukat próbáljuk megállapítani, olyan tanulmányok, amelyek szinte kézikönyvszerű pontossággal és teljességgel vetnek számot az ismertetett írók és művészek tevékenységével. Esszészerű hangoltságukat személyességük adja, minthogy Tüskés, mint a dunántúli, a pécsi irodalmi élet neves szervező egyénisége (egy időben a Jelenkor című folyóirat főszerkesztője) sorra személyes, sőt baráti kapcsolatba került azokkal a költőkkel, írókkal és festőművészekkel, akiket most bemutat. A személyes kapcsolat időnként érdekes irodalmi (mondhatnám: irodalomtörténeti) dokumentumokat eredményez, mint a Kassák Lajossal, Németh Lászlóval és Veres Péterrel folytatott (és e kötetben megörökített) beszélgetéseket. Az is a kötet irodalomtörténeti képének értékét növeli, ahogy Tüskés Tibor a dunántúli irodalmi élet korábbi műhelyeiről: a pécsi szellemtörténészek (Kerényi Károly, Várkonyi Nándor) 1925–1926-os *Symposion* című folyóiratáról, az ugyancsak Várkonyi szerkesztésében megjelent *Sorsunk*ról, a Bárdosi Németh János-féle kőszegi *Irott Kőről*, a Szántó Tibor-féle *Dunántúlról*, vagy a Janus Pannonius- és Batsányi-Társaságról, valamint az ötvenes évek közepén szervezett pécsi írócsoportról megemlékezik. Ennek során további kutatásra érdemes témákra is felhívja figyelmünket, például Várkonyi hatalmas irodalmi levelezésére (amely terjedelemben és gazdagságban a Kazinczy-levelezéssel vetekedhetik), valamint a pécsi művelődéstörténész hagyatékban rejlő műveire.

Pomogáts Béla

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója

Műszaki szerkesztő: Sándor István

A kézirat nyomdába érkezett: 1979. III. 8. – Terjedelem: 9,8 (A/5 ív)

79.6928 Akadémiai Nyomda, Budapest – Felelős vezető: Bernát György